

KRIMINĀLATBILDĪBAS PAR SOCIĀLĀ NAIDA UN NESATICĪBAS IZRAISĪŠANU TEORĒTISKĀS UN PRAKTISKĀS PROBLĒMAS

Dr. iur. Ēriks Treļs,

Valsts policijas koledžas lektors, Latvija

Ievads

2014. gada 25. septembrī tika veikti kārtējie grozījumi Krimināllikumā (turpmāk arī – KL), ar kuriem pilnveidoja normatīvo regulējumu saistībā ar tā saucamiem „naida noziegumiem”, nosakot atbildību par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu¹. Krimināltiesiskajā regulējumā līdz šo grozījumu izdarīšanai, bija noteikta atbildība par darbību, kas vērsta uz nacionālā, etniskā, rasu (KL 78. pants) vai reliģiskā (līdz 2014. gada 29. oktobrim KL 150. pants) naida vai nesaticības izraisīšanu. Ar grozījumiem papildināja jau esošās „naida noziegumu” pazīmes – piederība pie noteiktas rases, etnosa vai tautības un reliģiskā pārliecība, ar tādiem kritērijiem, kā dzimums, vecums un invaliditāte, turklāt šis uzskaitījums veidots kā nenoslēgts pazīmju loks, jo atbildība ir noteikta par darbību vērstu uz naida vai nesaticības izraisīšanu jebkuru pazīmju dēļ.

Saskaņā ar izdarītajiem grozījumiem Krimināllikuma 150. panta pirmajā daļā noteikts, ka sodāma ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, piespiedu darbu, vai naudas sodu ir sociālā naida un nesaticības izraisīšana atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums.

Panta otrajā daļā noteikta brīvības atņemšanu uz laiku līdz trim gadiem vai īslaicīga brīvības atņemšana, vai piespiedu darbs, vai naudas sods, ja sociālā naida vai nesaticības izraisīšanu izdarījusi valsts amatpersona vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks, vai personu grupa vai ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu.

Vēl bargāks sods Krimināllikuma 150. panta trešajā daļā noteikts par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu, ja tā saistīta ar vardarbību vai draudiem vai, ja to izdarījusi organizēta grupa. Par šādu nodarījumu var sodīt ar brīvības

atņemšanu uz laiku līdz četriem gadiem vai ar īslaicīgu brīvības atņemšanu, vai ar piespiedu darbu, vai ar naudas sodu².

Par sociālā naida un nesaticības izraisīšanas kritēriju noteikšanu

Saskaņā ar Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantu cilvēka tiesības un brīvības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas, neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelsmes, saistības ar kādu nacionālo minoritāti, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita stāvokļa³.

Krimināllikuma 150. pantā neminēto kritēriju noteikšana ir iespējama ar interpretācijas metodēm un, nosakot kritērijus, jāievēro tas, ka Latvija ir Eiropas Savienības dalībvalsts, kurai saistošas Eiropas Savienības tiesības. Ņemot vērā Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pantā noteiktos kritērijus, papildus jau Krimināllikuma 78. un 150. pantā noteiktajam, par nodarījuma sastāvam atbilstošu var uzskatīt arī naida vai nesaticības izraisīšanu saistībā ar valodu, politiskajiem vai citiem uzskatiem, sociālo izcelsmi, piederību nacionālajai minoritātei, mantisko stāvokli, kārtas vai citu stāvokli.

Minētā interpretācija nav pretrunā Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību biroja sniegtajai naida nozieguma definīcijai:

A) jebkurš noziedzīgs nodarījums, tostarp noziegums pret personu vai īpašumu, kad cietušais, vieta vai nozieguma mērķis ir izvēlēti pēc to faktiskās vai šķietamās saiknes, atbalsta, piederības vai dalības grupā, kas definēta B daļā;

B) grupa var balstīties uz tās locekļu reālu vai šķietamu rasi, nacionālo vai etnisko izcelsmi, valodu, ādas krāsu, reliģiju, dzimumu,

vecumu, fizisko vai garīgo invaliditāti, seksuālo orientāciju vai citu līdzīgu pazīmi⁴.

Tomēr, interpretējot pazīmes saistībā ar kurām noticis naida noziegums, likuma normas piemērotājam jāatturas no pārāk plašas 150. pantā ietvertās normas interpretācijas, lai neatkārtotu tās kļūdas, kuras, piemēram, pieļāva Krievijas Federācijas (turpmāk – KF) tiesībsargājošo iestāžu darbinieki, piemērojot KF Kriminālkodeksa 282. pantu⁵, kurš saturiski ir līdzīgs Krimināllikuma 150. pantam. KF Augstākās tiesas Plēnums norādīja, ka 282. panta ietvaros nav uzskatāmas par apdraudētām tādas sociālās grupas, kā milicijas darbinieki, politiķi un citu valsts pārvaldes profesiju pārstāvji⁶. Ņemot vērā to, ka Latvijā nav izveidojusies tiesu prakse lietās, kas uzsāktas saskaņā ar Krimināllikuma 150. pantu, autora ieskatā likuma normas piemērotājam, veidojot kritēriju katalogu, būtu plašāk jāatsaucas arī uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru. Piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā „Kastels pret Spāniju” ir atzinusi, ka vārda brīvība ietver tiesības kritizēt valdību⁷. Šis Eiropas Cilvēktiesību tiesas atzinums ļauj normas piemērotājam neuzskatīt politiķus par apdraudēto sociālo grupu Krimināllikuma 150. panta izpratnē.

Jebkura persona vienlaikus var būt vairāku dažādu sociālo grupu dalībnieks (piemēram, ir piederīga kādai ģimenei, kādam darba kolektīvam vai izglītības iestādei). Personai var būt vairāki sociālie statusi un sociālās lomas. Professore S. Osipova norāda, ka „sociālais statuss tiek ieņemts vai nu automātiski, piemēram, dzimums, tautība, piederība pie noteiktās vecuma grupas, t. i., bez personas gribas un piepūles, vai arī statuss tiek sasniegts dzīves laikā personas apzinātas rīcības rezultātā, piemēram, izglītība, amats”⁸.

Par sociālā naida un nesaticības izraisīšanas objektu un objektīvo pusi

Sodāmais nodarījums pantā definēts kā darbība, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums.

Saskaņā ar teorijas atziņām noziedzīga nodarījuma objekts ir „ar Krimināllikumu aizsargātas valsts, sabiedrības, cilvēku kolektīvu

un atsevišķu indivīdu intereses, kuras apdraud noziedzīgs nodarījums, nodarot tām vai draudot nodarīt kaitējumu”⁹. Profesors P. Mincs norāda, ka „katrs labums noder par objektu noziedzīgam nodarījumam”¹⁰. Parasti krimināltiesībās nodala vispārējo, grupas un tiešo noziedzīga nodarījuma objektu. Vispārējais noziedzīga nodarījuma objekts ir visu interešu kopums, ko aizsargā Krimināllikums. Noziedzīga nodarījuma grupas objekts, pēc U. Krastiņa teiktā, ir „tādas pašas vai vienāda veida un savstarpēji saistītas vairākas intereses, kuras apdraud vesela noziedzīga nodarījuma grupa”¹¹. Savukārt noziedzīga nodarījuma tiešais objekts ir „tās intereses, ko apdraud konkrēta veida noziedzīgs nodarījums”¹². Krimināllikuma 150. pantā ietvertā noziedzīga nodarījuma objekts – sociālā vienlīdzība.

Noziedzīga nodarījuma objektīvā puse ir personas uzvedības ārēja izpausme (darbība vai bezdarbība), kas rada vai var radīt kaitējumu „citu personu likumiskajām tiesībām un interesēm”¹³. Profesors U. Krastiņš, skaidrojot jēdzienu „darbība”, norāda: „Krimināltiesiskā nozīmē darbība ir personas aktīva, kaitīga un prettiesiska uzvedība, kas pauž šīs personas apzinātu gribu, un tā ir vērsta pret noziedzīga nodarījuma objektu, nodarot vai radot draudus nodarīt kaitējumu ar Krimināllikumu aizsargātām personu interesēm”¹⁴. Krimināllikuma 150. pantā ietvertais noziegums no objektīvās puses izpaužas darbībās, kas vērstas uz naida vai nesaticības izraisīšanu atkarībā no personas dzimuma, vecuma, invaliditātes vai jebkuru citu pazīmju dēļ, ja ar to radīts būtisks kaitējums.

Savukārt jēdziens „naidis” tiek skaidrots kā „intensīva nepatika”¹⁵. Viens no Krimināltiesību pētniekiem A. Niedre kā piemēru šādai darbībai nosauc mutvārdu vai rakstveida aicinājumus, kas pauž naidīgu attieksmi pret to vai citu tautību vai rasi¹⁶. Arī Krimināllikuma 150. pantā minētā darbība līdzīgi Krimināllikuma 78. pantam var izpausties mutvārdu vai rakstveida aicinājumos, kas pauž naidīgu attieksmi pret kādu sociālo grupu.

Par kaitīgām sekām kā objektīvās puses obligāto pazīmi

Latvijas likumdevējs Krimināllikuma Sevišķajā daļā kā noziedzīga nodarījuma sastāva

objektīvās puses pazīmi bieži vien ietvēris arī kaitīgas sekas, kas „iestājušās darbības vai bezdarbības realizēšanas rezultātā, saistot šo apstākli ar pabeigta noziedzīga nodarījuma jēdzienu (nodarījuma materiālos sastāvos)”¹⁷. Noziedzīga nodarījuma kaitīgums ir svarīgākā kriminālatbildības pazīme¹⁸. Tā izpaužas kā būtisks apdraudējums valsts, sabiedrības un atsevišķu personu interesēm. Kaitīgums ir jebkura noziedzīga nodarījuma obligāts priekšnosacījums. Turklāt nodarījuma kaitīgums ir reālāk uztverama pazīme, jo balstās uz konkrētām sekām reālajā vidē¹⁹. Krimināltiesību teorijā sekas tiek iedalītas materiāla rakstura sekās un nemateriāla rakstura sekās. Ar materiāla rakstura sekām saprot mantisku zaudējumu vai fizisku kaitējumu. Šādas sekas kā noziedzīga nodarījuma objektīvās puses pazīme jānoskaidro noziedzīgos nodarījumos ar materiālu sastāvu²⁰. Taču noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā var rasties arī nemateriāla rakstura sekas²¹.

Būtiska kaitējuma kritēriji noteikti likuma „Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību” 23. panta pirmajā daļā, un „atbildība par Krimināllikumā paredzēto noziedzīgo nodarījumu, ar kuru radīts būtisks kaitējums, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā iestājušās kādas no minētajām sekām: (1) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecu tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu, un apdraudētas vēl citas ar likumu aizsargātās intereses; (2) nodarīts mantisks zaudējums, kas noziedzīga nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par desmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu; (3) ievērojami apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses”²².

Vērtējot būtiskā kaitējuma kritērijus, raksta autors piekrīt Latvijas Universitātes profesores V. Liholajas un docentes D. Hamkovas teiktam, ka „ja būtisku kaitējumu veido citu, ar mantiska zaudējuma nodarīšanu nesaistītu, ar likumu aizsargātu interešu un tiesību apdraudējums, tam ir jābūt ievērojamam, ko izvērtē tiesa atbilstoši konkrētajā gadījumā konstatētajiem apstākļiem. Piemēram, par ievērojamu apdraudējumu valsts varai vai pārvaldības kārtībai, kas radīts sakarā ar

valsts amatpersonas pieļauto dienesta ļaunprātību, neievērojot vai pārkāpjot starptautiskajos tiesību aktos ietvertos priekšrakstus, neievērojot un nepildot no speciālajiem likumiem izrietošos uzdevumus, funkcijas un darbības principus, var liecināt ievērojams kaitējums attiecīgās institūcijas un tajā nodarbināto valsts amatpersonu prestižam”²³.

Autora ieskatā Krimināllikuma 150. pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums ne vienmēr ir saistīts ar mantisku zaudējumu vai fizisku kaitējumu. Arī šajā noziedzīgajā nodarījumā būtisku kaitējumu bieži vien veido ar likumu aizsargātu interešu ievērojams apdraudējums.

Par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu kvalificējošiem apstākļiem

Krimināllikuma 150. panta otrā daļā ir norādīti šādi kvalificējošie apstākļi: pirmajā daļā ietvertu nodarījumu ir izdarījusi valsts amatpersona (jēdziens – KL 316. pantā), vai uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgs darbinieks (jēdziens – KL 196. pantā), vai ja to izdarījusi personu grupa vai ja tas izdarīts, izmantojot automatizētu datu apstrādes sistēmu. Savukārt Krimināllikuma 150. panta trešajā daļā ir norādīti šādi kvalificējošie apstākļi: pirmajā daļā ietvertais nodarījums ir saistīts ar vardarbību (piemēram, miesas bojājumu nodarīšanu) vai draudiem, kā arī ja to izdarījusi organizēta grupa.

Vērtējot vardarbību kā Krimināllikuma 150. panta kvalificējošu apstākli, jāpiekrīt Krievijas zinātniekam A. Boicovam (*A.И. Бойцов*), kurš norāda, ka vardarbīgs noziegums ir krimināllikumā paredzēta sabiedriski bīstama darbība, kas ar fizisko vai psiholoģisko iedarbību uz sabiedrisko attiecību subjektu apdraud šīs attiecības²⁴. Cits Krievijas zinātnieks R. Šarapovs (*Р.Д. Шарпов*), kopumā atbalstot A. Boicova teikto, sniedz šādu vardarbības definīciju: „Vardarbība krimināltiesībās ir cilvēka personiskās drošības noziedzīgs apdraudējums, kas izpaužas kā tīša prettiesiska enerģētiska (fiziska) vai informatīva (psiholoģiska) iedarbība uz cilvēka organismu (orgāniem, audiem, fizioloģiskām funkcijām, psihisku stāvokli), nodarot šim cilvēkam fizisko vai psiholoģisko kaitējumu pret viņa gribu”²⁵. Viņš iesaka arī pievērst lielāku uzmanību vardarbīga

noziedzuma sastāva veidošanas īpatnībām²⁶. Veicot KF Kriminālkodeksa²⁷ normu analīzi, R. Šarapovs konstatējis, ka kriminālkodeksa 282. pants (kas saturiski ir līdzīgs KL 78. un 150. pantam) ir saistīts ar vardarbību. Vardarbība šajā pantā izpaužas kā papilddarbība (fakultatīvā darbība), un panta pirmajā daļā tā ir psiholoģiska vardarbība, bet panta otrajā daļā – fiziska vardarbība²⁸.

Skaidrojot šos jēdzienus, R. Šarapovs norāda, ka fiziska vardarbība ir tīša prettiesiska fiziska kaitējuma nodarīšana cilvēkam, darbojoties pret viņa gribu vai neņemot to vērā, bet psiholoģiska vardarbība, savukārt ir tīša prettiesiska psiholoģiska kaitējuma nodarīšana cilvēkam, darbojoties pret viņa gribu vai neņemot to vērā²⁹. Papildus minētajam viņš norāda, ka fiziskais kaitējums ir cilvēka nāve; smags, vidēja smaguma un viegls kaitējums veselībai, fiziskas sāpes; fiziskās ciešanas; bezpalīdzīgs stāvoklis; fiziskas brīvības zudums, bet psiholoģisks kaitējums – ir noziedzīgu draudu radītas bailes; pēkšņs ļoti spēcīgs emocionāla satraukuma stāvoklis (afekts); negatīvs emocionālais stāvoklis, kas nesasniedz afekta pakāpi, psiholoģiskas ciešanas.

Par sociālā naida un nesaticības izraisīšanas subjektu un subjektīvo pusi

Turpinot Krimināllikuma 150. panta sastāva analīzi, jānorāda, ka noziedzīgā nodarījuma subjekts ir vispārīgais – fiziska pieskaitāma (KL 13. pants) persona, kas sasniegusi četrpadsmit gadu vecumu (KL 11. pants).

Krimināltiesību teorijā nodala arī noziedzīga nodarījuma speciālo subjektu, ar kuru saprot „personas, kuras var būt tikai par noteiktu noziedzīgu nodarījumu kategoriju vai noteikta veida noziedzīga nodarījuma subjektu”³⁰. Piemēram, atbilstoši Krimināllikuma 196. pantam par uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgiem darbiniekiem uzskatamas personas, kurām uzņēmumā (uzņēmēj sabiedrībā) vai organizācijā ir tiesības pieņemt lēmumus, kas saistoši citām personām, vai tiesības rīkoties ar uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas mantu vai finanšu līdzekļiem. Savukārt, saskaņā ar Krimināllikuma 316. panta pirmo daļu, par

valsts amatpersonām, uzskatāmi valsts varas pārstāvji, kā arī ikviena persona, kura pastāvīgi vai uz laiku izpilda valsts vai pašvaldības dienesta pienākumus un kurai ir tiesības pieņemt lēmumus, kas saistoši citām personām, vai kurai ir tiesības veikt uzraudzības, kontroles, izmeklēšanas vai sodīšanas funkcijas vai rīkoties ar valsts vai pašvaldības mantu vai finanšu līdzekļiem. Valsts amatpersonas un uzņēmuma (uzņēmēj sabiedrības) vai organizācijas atbildīgie darbinieki 150. panta otrajā daļā ir uzskatāmi par speciālajiem subjektiem.

Vienlaikus ar grozījumiem Krimināllikuma 150. pantā izdarīti grozījumi arī Krimināllikuma 78. pantā. No Krimināllikuma 78. panta dispozīcijas tika izņemts vārds „apzināti”. Professore V. Liholaja vēl 2005. gadā negatīvi vērtēja piedāvājumus „pilnveidot” Krimināllikumu tikai tāpēc, ka konkrētajā situācijā tiesību normu piemērotājiem ir grūtības pierādīt tiešo nodomu, turklāt nav pieļaujama tiesiskā regulējuma „sakārtošana”, „ignorējot kādas konkrētas tiesību nozares doktrīnu, šajā gadījumā krimināltiesību teorijas atziņas par noziedzīgā nodarījuma subjektīvo pusi”³¹.

Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ir personas iekšējā attieksme pret ārējā pasaulē objektīvi notiekošo³². Krimināltiesību teorijā tiek nodalītas šādas noziedzīga nodarījuma subjektīvās puses pazīmes: vaina nodoma vai neuzmanības formā, motīvs un mērķis (nolūks)³³. Krimināllikuma 8. panta pirmajā daļā noteikts, ka par vainīgu noziedzīgā nodarījumā atzīstama tikai persona, kas to izdarījusi ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības. Procesā virzītājam, lai noskaidrotu noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm.

Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu ar nodomu (tīši), ja persona to izdarījusi ar tiešu vai netiešu nodomu (KL 9. pants), bet, ja persona to izdarījusi aiz noziedzīgas pašpaļāvības vai noziedzīgas nevērības, tas atzīstams par izdarītu aiz neuzmanības (KL 10. pants). Saskaņā ar Krimināllikuma 9. pantā noteikto noziedzīgs nodarījums izdarīts ar tiešu nodomu, ja persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības

kaitīgumu un to apzināti veikusi vai pieļāvusi vai arī apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu, paredzējusi nodarījuma kaitīgās sekas un vēlējusies to iestāšanos. Savukārt par izdarītu ar netiešu nodomu noziedzīgs nodarījums tiek atzīts gadījumos, kad persona apzinājusies savas darbības vai bezdarbības kaitīgumu, paredzējusi nodarījuma kaitīgās sekas un kaut arī šīs sekas nav vēlējusies, tomēr apzināti pieļāvusi to iestāšanos.

Savukārt Krimināllikuma 10. pantā, skaidrojot noziedzīga nodarījuma izdarīšanu aiz noziedzīgas pašpaļāvības, noteikts, ka noziedzīgu pašpaļāvību konstatē, ja persona ir paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, tomēr vieglprātīgi paļāvusies, ka tās varēs novērst. Noziedzīgs nodarījums atzīstams par izdarītu aiz noziedzīgas nevērības gadījumos, kad persona nav paredzējusi savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, kaut gan pēc nodarījuma konkrētajiem apstākļiem tai vajadzēja un tā varēja minētās kaitīgās sekas paredzēt. Bet gadījumos, kad persona neparedzēja, tai nevajadzēja un tā nevarēja paredzēt savas darbības vai bezdarbības kaitīgo seku iestāšanās iespēju, tā nebūs sodāma par Krimināllikumā paredzētā nodarījuma izdarīšanu.

Kā norāda profesors U. Krastiņš, motīvs un mērķis ietekmē nodoma rašanos, tā virzību uz mērķi un nodoma īstenošanos³⁴. Motīvs tiek definēts kā iekšējais pamudinājums, dziņa, tieksme, kas virza vainīgā gribu uz noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Savukārt mērķis ir iecerētais rezultāts, ko persona, izdarot noziedzīgu nodarījumu, vēlas sasniegt. Tieši motīvs – naida vai aizspriedumi – atšķir naida noziegumus no citiem noziedzīgu nodarījumu veidiem³⁵. Par cietušo no noziedzīga nodarījuma var būt viena vai vairākas personas, vai personu grupu, kuru apvieno kāda no EDSO Demokrātisko institūciju un cilvēktiesību biroja naida nozieguma definīcijā minētajām pazīmēm. Pārkāpējs ar nodomu izvēlas šīs personas, balstoties uz kādu no šīm pazīmēm. Naida noziegumam var būt arī vairāki motīvi, kad noziedzīgs nodarījums izdarīts, pamatojoties uz naidu un, piemēram, mantkārīgu motīvu dēļ³⁶.

Dažkārt praksē motīvs netiek atbilstoši izvērtēts. Šādas negatīvās prakses rezultātā noziedzīgi nodarījumi tiek kvalificēti nepareizi,

neievērojot “naida noziegumiem” raksturīgās pazīmes. Neskatoties uz minēto, jāpiekrīt profesoram U. Krastiņam, kurš norāda, ka Krimināllikumā nereti noziedzīga nodarījuma sastāvi konstruēti tādā veidā, ka panta dispozīcijā nav īpaši norādīts uz motīvu vai mērķi kā obligātu nodarījuma sastāva subjektīvās puses pazīmi, taču, lai konstatētu attiecīgā noziedzīgā nodarījuma sastāvu, motīvs un mērķis ir obligāti jāpierāda³⁷.

Sods par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu

Krimināllikuma 150. pantā ietvertais noziedzīgais nodarījums panta pirmajā daļā klasificējams kā kriminālpārkāpums, otrajā daļā – kā mazāk smags noziegums, bet panta trešajā daļā – kā smags noziegums.

Salīdzinājumam, sods par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu ir bargāks, un Krimināllikuma 78. panta pirmajā daļā ietvertais noziedzīgais nodarījums ir klasificēts jau kā mazāk smags noziegums, otrajā daļā – kā smags noziegums, bet panta trešajā daļā – kā sevišķi smags noziegums.

Tas rada absurda situāciju, kad par darbību, kas vērsta uz etniskā naida vai nesaticības izraisīšanu interneta vidē, piemēram, pret kādas tautības pārstāvjiem, bargākais no paredzētajiem sodiem būs brīvības atņemšana uz laiku līdz pieciem gadiem, bet par līdzīga rakstura darbību pret sociālo grupu, kas veidota pēc kopīgās valodas kritērija – uz laiku līdz trim gadiem. Minēto noziedzīgo nodarījumu raksturs un radītais kaitējums ir līdzīgs, un autora ieskatā likumdevējs nav ievērojis konsekvenci, paredzot atšķirīgas soda sankcijas par līdzīgiem noziegumiem.

Par sociālā naida un nesaticības izraisīšanas institucionālo piekritību

Saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 387. pantu „Drošības policijas pilnvarotas amatpersonas izmeklē noziedzīgus nodarījumus, kas izdarīti valsts drošības jomā vai valsts drošības iestādēs, vai citus noziedzīgus nodarījumus savas kompetences ietvaros un gadījumos, kad izmeklēšanu uzdevis veikt ģenerālprokurors”³⁸.

Krimināllikuma 78. pants ir ietverts IX nodaļā „Noziegumi pret cilvēci, mieru, kara noziegumi, genocīds”, kas ir Drošības policijas piekritībā. Šīs iestādes piekritībā ir arī Krimināllikuma X nodaļa „Noziegumi pret valsti”. Savukārt Krimināllikuma 150. pants ir ietverts XIV nodaļā „Noziedzīgi nodarījumi pret personas pamattiesībām un pamatbrīvībām”, kas ir Valsts policijas kompetencē.

Salīdzinājumam, KF Kriminālkodeksa 282. pantā ietvertais noziegums ir definēts kā darbība, kas vērsta uz naida vai nesaticības izraisīšanu pret personu vai personu grupu, pamatojoties uz tās piederību kādam dzimumam, rasei, nacionalitātei, valodai, izcelsmei vai attieksmei pret reliģiju, kā arī piederību kādai sociālai grupai³⁹. Šis pants ir iekļauts KF Kriminālkodeksa 29. nodaļā „Noziegumi pret konstitucionālās iekārtas pamatiem un pret valsts drošību”, kura savukārt ir iekļauta X sadaļā „Noziegumi pret valsts varu”.

Raksta autors ir vairakkārt sniedzis eksperta atzinumus lietās, kas saistītas ar naida izraisīšanu, un var apliecināt, ka Drošības policija šādus noziedzīgos nodarījumus izmeklē ļoti rūpīgi. Autora ieskatā būtu lietderīgi pantu, kurā noteikta atbildība par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu, pārcelt uz Krimināllikuma X nodaļu „Noziegumi pret valsti”, lai tas nonāktu Drošības policijas institucionālā piekritībā. Minētā priekšlikuma īstenošana ļaus pasvītrot, ka sociālā naida un nesaticības izraisīšana ir valsts drošības apdraudējums, kā arī dos iespēju lietderīgi izmantot Drošības policijas pieredzi šajā jomā un tās rīcībā esošos resursus.

Secinājumi un priekšlikumi

1. Krimināllikuma 150. pantā neminēto naida noziegumu pazīmju kritēriju noteikšana ir iespējama ar interpretācijas metodēm.

2. Interpretējot Krimināllikuma 150. pantu, jāņem vērā, ka Latvija ir ES dalībvalsts, kurai saistošas ES tiesības. Veidojot kritēriju katalogu ar interpretācijas metodēm, jāievēro Latvijai saistošais reģionālais normatīvais regulējums, kas atspoguļo ES valstu kopējo cilvēktiesību izpratni. Neviena ES dalībvalsts nevar atļauties sev tādas tiesības vai tādu izpratni, kas būtu krasā pretrunā ar šo kopējo tiesisko bāzi.

3. Nosakot kritērijus, kas var būt par iemeslu sociālā naida un nesaticības izraisīšanai, par prioritāriem jāuzskata pazīmes, kuras persona iegūst automātiski, t. i. „bez personas gribas un piepūles”⁴⁰, proti, iedzimtās pazīmes, kuras persona nevar brīvi mainīt.

4. Personas tiesību un pamatbrīvību izmantošanai jeb īstenošanai jābalstās uz vienlīdzību. Autora ieskatā būtu lietderīgi veikt grozījumus Krimināllikumā un pielīdzināt sodu par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu sodam, kas paredzētas par nacionālā, etniskā un rasu naida izraisīšanu.

5. Autora ieskatā būtu lietderīgi normu, kurā paredzēta atbildība par sociālā naida un nesaticības izraisīšanu, pārvietot uz Krimināllikuma X nodaļu „Noziegumi pret valsti”.

6. Krimināllikuma 150. panta piemērotājam, jāpārlicinās, ka konkrētajā situācijā nodarījums ir vērsts pret kādu sociālo grupu, nevis pret šīs sociālās grupas pārstāvi, pamatojoties tikai uz personisku nepatiku.

Atsauces

- ¹ Grozījumi Krimināllikumā: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2014. 15. oktobris, Nr. 204.
- ² Krimināllikums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998. 8. jūlijs, Nr. 199/200.
- ³ Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Latvijas Vēstnesis, 1997. 13. jūnijs, Nr. 143/144.
- ⁴ Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses. Annual Report for 2007. Warsaw: Organisation on Security and Cooperation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2008, p. 11.
- ⁵ Уголовный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации. Собрание законодательства Российской Федерации, 17 июня 1996 года, № 25.

- ⁶ Постановление Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 28 июня 2011 года, № 11 «О судебной практике по уголовным делам о преступлениях экстремистской направленности».
- ⁷ Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā: 11798/85 *Castells v. Spain*, para. 46.
- ⁸ Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 93-94. lpp.
- ⁹ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1. Vispārīgā daļa. Rīga: AFS, 2007, 31. lpp.
- ¹⁰ Mincs P. Krimināltiesību kurss. Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2005, 89. lpp.
- ¹¹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 37. lpp.
- ¹² Turpat, 39. lpp.
- ¹³ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 1. Vispārīgā daļa. Rīga: AFS, 2007, 31. lpp.
- ¹⁴ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 50. lpp.
- ¹⁵ Vilks I. Zinātniskā ētika jeb Domājošā cilvēka ceļš. Rīga: Mācību grāmata, 2008, 112. lpp.
- ¹⁶ Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs. 2. Sevišķā daļa. Rīga: AFS, 2007, 27-28. lpp.
- ¹⁷ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 51. lpp.
- ¹⁸ Turpat, 7. lpp.
- ¹⁹ Krastiņš U. Krimināltiesību teorijas un prakses problēmas. Jurista Vārds, 2003. 30. septembris, Nr. 35.
- ²⁰ Liholaja V. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2003, 31. lpp.
- ²¹ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 64. lpp.
- ²² Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. Latvijas Vēstnesis, 1998. 4. novembris, Nr. 331/332.
- ²³ Liholaja V., Hamkova D. Būtiska kaitējuma izpratne: likums, teorija, prakse. Jurista vārds, 2012. 10. janvāris, Nr.2.
- ²⁴ Бойцов А.И. Преступления против собственности. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2002, с. 441.
- ²⁵ Шарапов Р. Д. Преступное насилие. Москва: Юрлитинформ, 2009, с. 122.
- ²⁶ Там же, с. 41.
- ²⁷ Уголовный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации. Собрание законодательства Российской Федерации, 17 июня 1996 года, № 25.
- ²⁸ Шарапов Р. Д. Преступное насилие. Москва: Юрлитинформ, 2009, с. 38.
- ²⁹ Там же, с. 487.
- ³⁰ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 78. lpp.
- ³¹ Liholaja V. Kā atrast saprātīgu līdzsvaru. Jurista Vārds, 2005. 25. janvāris, Nr.3.
- ³² Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 88. lpp.
- ³³ Turpat.
- ³⁴ Turpat, 108-109. lpp.
- ³⁵ Hate Crime Laws: A Practical Guide. Warsaw: Organization on Security and Cooperation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2009, p. 16-17.
- ³⁶ Preventing and Responding to Hate Crimes. Warsaw: Organization for Security and Cooperation in Europe Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2009, p. 25.
- ³⁷ Krastiņš U. Noziedzīgs nodarījums. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2000, 108-109. lpp.
- ³⁸ Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005. 11. maijs, Nr. 74.
- ³⁹ Уголовный кодекс Российской Федерации: Федеральный закон Российской Федерации. Собрание законодательства Российской Федерации, 17 июня 1996 года, № 25.
- ⁴⁰ Osipova S. Ievads tiesību socioloģijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 93-94. lpp.

Abstract

After the Latvian Republic's accession to the European Union on 1st May 2004, the interaction between representatives of different race, color, nationality, ethnic origin, religion or culture increased and continues to grow with each year. The communication experience and lack of information is a breeding ground for prejudice and violence. The unfavorable economic situation and social challenges are promoting prejudice, intolerance, racism and discrimination.

On 25 September 2014, amendments were made to the Criminal Law in Latvia, which improved the regulatory framework in relation to the so-called "hate crimes", with liability for social hatred and enmity. The article aims to initiate a debate on potential problems related to the application of the Section 150 of the Criminal Law. The author offers his vision of the new regulatory framework application problems.

Аннотация

После вступления Латвийской Республики в Европейский союз 1 мая 2004 года возросло и с каждым годом продолжает возрастать соприкосновение с представителями разных рас, цветов кожи, национальностей, этнических происхождений, религий или культур. Отсутствие данного общения и нехватка информации служат плодотворной почвой для предвзятости и насилия. Неблагоприятная экономическая ситуация в стране и проблемы в социальной сфере также способствуют проявлениям предвзятости, нетерпимости, расизма и дискриминации.

25 сентября 2014 года были внесены изменения в Уголовный закон Латвии, призванные усовершенствовать нормативное регулирование по вопросам о так называемых «преступлениях на почве ненависти», предусматривающие наказание за возбуждение социальной вражды и розни. Цель данной статьи – вызвать дискуссию о возможных проблемных вопросах, связанных с применением статьи 150 Уголовного закона. Автор предлагает свое видение проблематики применения нового нормативного регулирования.